

Zpráva z workshopu prof. Paola Pastorrela *Estetická prezentace nástěnných maleb*

Jan Vojtěchovský, Kateřina Krhánková

Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování Litomyšl

KONTAKT jan.vojtechovsky@upce.cz, katerina.krhankova@upce.cz

Úvod

Ve dnech 10. až 14. května 2010 proběhl na půdě Fakulty restaurování Univerzity Pardubice kurz „Estetická prezentace nástěnných maleb“, jehož lektorem byl italský restaurátor a pedagog prof. Paolo Pastorello. Kurz proběhl v rámci projektu Restaurátoři pro evropskou praxi – Inovace bakalářského studijního programu Fakulty restaurování probíhajícího od června 2009 a byl realizován v rámci výuky předmětu Techniky restaurování Ateliéru restaurování a konzervace nástěnné malby a sgrafita. Kurz byl určen pro studenty 3. a 4. ročníku bakalářského stupně studia, zúčastnili se jej ale i další studenti.

V úvodní části kurzu přednesl prof. Pastorello přednášku s titulním názvem „Estetická prezentace nástěnných maleb“, jež se zabývala vhodným výběrem techniky retuše pro specifické situace poškození originálních maleb. V druhé části přednášky byly představeny konkrétní případy užití rozličných retušovacích technik a detailněji byla představena technika vertikální čárkové retuše – *trattegio*.

Výběr druhu estetické prezentace

Výběr druhu estetické prezentace závisí na typu poškození nástěnné malby. Poškození malby mohou být různě hluboká a od toho se odvíjí i přístup k jejich estetické reintegraci. Rozlišujeme čtyři základní typy poškození ovlivňující výběr techniky retuše. Od nejlehčích k nejzávažnějším je můžeme řadit takto:

1. ztráta patiny
2. ztráta barevné vrstvy
3. ztráta barevné vrstvy s částí omítkových vrstev
4. ztráta barevné vrstvy se všemi omítkovými vrstvami.

Od těchto typů poškození potom odvozujeme i základní techniky reintegrace nástěnných maleb. Techniky reintegrace rozdělil prof. Pastorello opět do čtyř základních skupin a jejich podskupin, jež jsou zároveň konkrétními řešeními daných problematik:

1. estetická reintegrace barevné vrstvy

- a) lasurovací technika v lehce „obroušených“ částech (ztráta patiny)
- b) imitativní „podtónová“ (mírně světlejší) technika na velmi malých tmelených defektech
- c) rozpoznatelná imitativní technika na tmelech pojednávajících menší a středně velké (rekonstruovatelné) defekty (například *trattegio*)

2. estetická reintegrace podkladu barevné vrstvy

- a) technika totožného tónu ve velmi malých netemelených defektech (ztráta barevné vrstvy)
- b) technika blízkého (světlejšího) tónu ve velmi malých defektech nerekonstruovatelných pro četnost poškození
- c) lasurovací technika na středních a velkých netemelených defektech se ztrátou vrchních vrstev podkladu – transparentní, šedavá (*aqua sporca*)

3. estetická reintegrace podkladových omítkových vrstev

- a) lasurovací technika na středních a velkých netmelených defektech se ztrátou vrchních vrstev podkladu – transparentní šedavá (aqua sporca)
- b) lasurovací technika integrující tmelené defekty v odhalených původních omítkových vrstvách (aqua sporca)

4. estetická reintegrace podkladového zdiva

- a) tónové zcelení povrchu zdiva (netmelené, velmi velké, nerekonstruovatelné defekty)

Základní informace a pravidla techniky vertikální čárkové retuše (trattegio)

- Technika trattegia byla vymyšlena, aby nerestaurátoři (např. historici umění) byli schopni rozlišit „příliš dokonale“ retuše restaurátorů.
- Reintegrace defektů pomocí metody trattegio musí být zcela nerozeznatelná z obvyklé vzdálenosti, ze které dílo pozorujeme.
- Část reintegrovaná pomocí metody trattegio musí být na druhou stranu dobře viditelná a rozpoznatelná z blízka (alespoň pro odborníky).
- Trattegio se používá pouze na tmelech, nikdy na originální podklad.
- Podklad pro trattegio musí být bílý, protože v technice trattegia se bílá nepoužívá.
- Perfektní zapojení rekonstruovaných částí závisí na přesnosti kresby a barvy.
- Linky a jejich barvy musí být ostré, úhledné a precizní a musí vycházet z pečlivě předchozí studie okolí retušovaného defektu, která musí především určit rekonstruovatelnost chybějící části na základě rozměrů a umístění defektu (těžko budeme bez předlohy věrně rekonstruovat horní polovinu figury nebo obě oči včetně nosu uprostřed jinak zachovaného obličeje).
- Technika vertikálního trattegia může být provedena mnoha různými způsoby – často se musí přizpůsobit jak materiálu restaurovaného díla, tak i jeho rozměrům a způsobu provedení malby.
- Rozměry originálního díla ovlivní především velikost a typ čar, které budou pro trattegio použity (jinými čarami budeme retušovat drobnou deskovou malbu a jinými kupoli chrámu).
- V trattegiu je vhodné používat kompletní nápodobu (mimesis) včetně imitace poškození.
- Linie musí respektovat tyto parametry: paralelnost, vertikalitu, směřování, rozestup, tloušťku linie vyplývající z kontextu, relativní tón podkladu, vzájemný chromatický kontrast linií, počáteční i konečnou přesnost a vyváženost linky samotné.
- Vzdáleností mezi liniemi by měla být stejná jako tloušťka linií.
- Síť linií trattegia je sestavena ze tří chromaticky kontrastních barev skládajících se v lokální tón okolí defektu (či kompromisní barvu, pokud je tónů v okolí defektu více) a ze čtvrté, takzvané dominantní (základní) barvy, kterou se snažíme reintegrací napodobit.
- Při užití jakékoli metody retuše nesmí být překryty originální okraje defektu, aby nedošlo k jejich ztmavnutí a vytvoření tzv. prstenců (anglicky rings). V akvarelové technice se totiž nepoužívá bílá, a proto je vznik prstenců daleko pravděpodobnější.

V praktické části kurzu byla představena metoda výuky techniky vertikální čárkové retuše, kterou absolvovali studenti krok po kroku tak, jak bude následně uvedeno:

Systém cvičení metody trattegio

1. Na bílém hladkém akvarelovém papíru si tvrdou tužkou vytvoříme obdélníky o rozměrech 5 x 2,5 cm. Na jejich horním okraji si po 2 mm vytvoříme drobné tečky, které nám poslouží k vytváření rovných, rovnoměrných vertikálních linií, které vedeme bez přerušení od horního okraje směrem k dolnímu. Tuto techniku cvičíme nejprve s obyčejnou tužkou, poté přejdeme k retušovacímu štětci velikost 3 nebo 4 s dokonalou špičkou (doporučuje se Winsor&Newton Series 7).

2. Postupujeme stejně jako u prvního úkolu, ale mezi každou čárku po 2 mm provedeme další doprostřed jinou barvou, čímž vznikne 1 mm rozmezí mezi čarami.

3. Na papíru si vytvoříme čtverce o velikosti 4 x 4 cm a větším štětcem se špičkou se snažíme vytvořit naprosto rovnoměrnou jednobarevnou plochu. Postupujeme tak, že u jedné hrany čtverce nasadíme štětec, rovnoměrně rozstíráme barvu směrem k hraně protilehlé bez toho, abychom došli až k ní a dotahovali k hranám bočním. Takto postupujeme i u zbylých tří hran čtverce. Po použití drobných dokončení a retuší bychom měli vytvořit stejnoměrně barevnou plochu.

4. Postupujeme stejně jako u 3. úkolu, ale překrýváme dva čtverce různých barev, tak že výsledným tvarem je obdélník o výšce 4 cm a šířce 5 cm, jenž má po obou okrajích vertikální proužky původních barev o šířce 0,5 cm, zatímco ve středu vytvoříme čtverec 4 x 4 cm složené barvy.

5. Postupujeme stejně jako u úkolu č. 2, ale mezi základní síť čárek po 2 mm umístíme místo jedné čárky dvě. Čárky budou mít ve výsledku tři různé barvy a budou se pravidelně střídát.

6. Celkem 4 x obtáhneme všechny čárky, které jsme vytvořili v rámci úkolu č. 5. Obtažením bychom neměli čárku zesílit, pouze zintenzivňujeme barvu.

7. Postupujeme stejně jako u úkolu č. 6, ale nejprve obtáhneme všechny čárky čtvrtou (dominantní) barvou a pak tou samou barvou (mohou do ní být mírně přimíchány i ostatní tři barvy) vyplníme i mezery mezi čárami.

8. Pokračujeme na úkolu č. 7. Naším cílem je docílit zcela vyrovnané plochy pomocí barvy smíchané ze všech čtyřech barev s tím, že převažuje barva dominantní.

9. Postupujeme stejně jako u úkolu č. 3, ale snažíme se vytvořit rovnoměrný přechod od horní hrany směrem ke spodní. Zintenzivňování tónu docílujeme opakovaným vrstvením barvy vždy v menší části čtverce, čímž vzniká přechod od světla ke stínu. Začínáme s velmi jemnou lazurou (zředěná barva) na celé ploše a s každým dalším vrstvením přidáváme i intenzitu (hustotu) barvy.

10. Tento úkol v sobě spojuje všechny potřebné dovednosti, které musí restaurátor mít dříve, než se pokusí o reintegraci reálného defektu. Jde o provedení úkolu č. 9 pomocí techniky prováděné v rámci úkolu č. 8.

Závěr

Na konci kurzu byla všem jeho účastníkům zcela zřejmá skutečnost, na kterou prof. Pastorello upozorňoval po celou dobu jeho trvání a to, že pro perfektní zvládnutí všech úkolů vedoucích k osvojení si techniky *trattegio* je potřeba ne několik dnů, nýbrž měsíců. Pro úspěšné převedení této techniky z roviny cvičení do praktického použití v restaurování jsou pak zapotřebí další četné zkušenosti (často v řádu let). Pro nás, jako středoevropany, bylo zajímavé i rozsáhlejší filosofické pozadí výběru techniky retuše i jejího konkrétního provedení. Je zřejmé, že to, co je často ve středoevropském regionu chápáno jako *trattegio*, nemá s původní římskou technikou a její filosofií mnoho společného. Především některé příklady použití čárkové retuše z šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století často ukazují, k jaké dezinterpretaci techniky originálu může použití této metody vést. Snad i proto je často tato technika tuzemskými restaurátory a pracovníky památkové péče kategoricky odmítána a zavrhována, ačkoli pro některé typy maleb a některá poškození se evidentně nabízí jako velmi elegantní řešení zachování celistvosti maleb bez rizika oklamání pozorovatele.

Zpráva z workshopu prof. Pastorrela **Estetická prezentace nástěnných maleb** Jan Vojtěchovský, Kateřina Krhánková

FOTO JAN VOJTĚCHOVSKÝ